

inarmați. Primele triburi, posedind doar topoare de luptă, lănci și săgeți cu vîrf de os — utilizabile mai mult pentru vinarea păsărilor —, au trebuit să cedeze în fața săbiilor și pumnalelor cu lamă lungă, a săgeților de război cu vîrf de bronz. Invadatorii au fost oprîți doar în regiunile în care s-au găsit față în față cu aceleași arme (Tisa superioară, Transilvania). În noua perioadă istorică doar unele culturi și-au putut păstra independența, ca cea a ceramicii incrustate nord-transdanubiene de pildă, migrată spre Dunărea inferioară. Altele au dispărut fără urmă sau au supraviețuit în condițiile dominației cuceritorilor. În bronzul târziu, din amestecul culturii mormintelor tumulare cu fondul local se va naște, în bazinul Dunării de mijloc, o nouă cultură, unitară, atașată evoluției istorice central-europene.

Dovedind vaste cunoștințe, dar și o deosebită putere de evocare istorică, cartea lui

I. B. va rămîne multă vreme o lucrare de bază pentru oricine studiază epoca bronzului din aceste părți ale Europei. Erorile, inerente, se datoresc, în bună parte, lacunelor documentării existente, autorul însuși fiind conștient că multe dintre formulările și ipotezele emise (în legătură cu culturile aflate la est de Tisa mai ales) nu au putut fi destul de temeinic fundamentate. Dincolo de un material arheologic vast, bine sistematizat, cu valoare de *izvor*, oferit specialiștilor, autorul a încercat să pătrundă în toate fenomenele vieții comunităților studiate, înfățișîndu-ne o *imagine istorică* cu mișcări dinamice și legături complexe. Cartea lui I.B. nu reprezintă, astfel, doar un stadiu și o sinteză a cercetărilor pînă în anul 1958, cum consideră modest autorul, ci, așa cum remarcas pe bună dreptate unul dintre referenții lucrării, și un program pentru viitor.

A. László

V.A. ILINSKAIA, *Ranneskijskie kurganî basseina r. Tiasmin*. Editura Naukova dumka, Kiev, 1975, 224 p., 24 fig. în text, 35 pl.

După o serie de studii monografice (de exemplu *Zăbalele scitice, Sciții în zona de silvostepă din stînga Nîprului ș.a.*), V. A. Ilinskaia a publicat de curînd o nouă monografie, a cărei temă, de data aceasta, o constituie curganele scitice timpurii din bazinul riului Tiasmine. În această arie au fost dezvelii încă la sfîrșitul secolului trecut și la începutul secolului nostru, prin cercetări sistematice sau în mod incidental, peste 600 tumuli scitici. Dintre aceștia V. A. Ilinskaia desprinde, clasifică și prezintă în monografia de față, pentru prima dată în mod global, descoperirile, respectiv tumulii de caracter arhaice, în număr de cca 130. Dacă avem în vedere faptul că publicarea sau referirile la aceste descoperiri (de multe ori disperate, incomplete) se află diseminate în diverse publicații, unele greu accesibile astăzi, și că o serie de inventare funerare au putut fi identificate după îndelungi cercetări și confruntări în colecțiile vechi ale unor muzee, trebuie să recunoaștem că, prin monografia sa, V. A. Ilinskaia a pus la îndemina cercetătorilor interesați un instrument de lucru deosebit de util și necesar. Aceasta constituie de fapt unul din meritele lucrării, pe care considerăm necesar a-l releva în primul rînd.

Firește, în cele ce urmează nu se vor putea face referiri la toate aspectele tratate. Se va însista însă asupra celor mai importante, cu atât mai mult cu cit materialele și viziunea de ansamblu pe care o dă monografia asupra grupului de pe Tiasmin ne oferă ocazia —

prin posibilitățile largite de comparație — să reliefăm noi elemente pentru interpretarea grupului scitic din Transilvania. Dealtfel, asupra unor analogii dintre grupul de pe Tiasmin și grupul din Transilvania am mai avut prilejul să ne referim.

După o introducere în care sînt expuse problemele și importanța cercetării, în cap. I autoarea prezintă descoperirile, respectiv tumulii arhaici din această zonă, cunoscuți în 22 localități, cei mai importanți fiind, firește, cei de la Guliai Gorod, Jabotin, Jurovka, Konstantinovka (Smela).

Capitolul II tratează problema cronologiei relative și absolute, eșalonîndu-se — după inventar — curganele din bazinul Tiasmin, ce aparțin fazei arhaice. Pentru stabilirea celor mai vechi morminte ale fazei arhaice se prezintă, în primul rînd, reperele cronologice, deosebit de importante, pe care le oferă perioada tirzie a culturii Cernoles și a culturii cimmeriene. În acest sens, luînd în discuție descoperirile de la Simferopol, Butenki și mai ales mormintele de la Nosacevsk, unde apar piese de harnașament de tip asirian, analoge cu cele reprezentate pe reliefurile (asiriene) din timpul lui Sargon al II-lea și Așurbanipal, autoarea ajunge la concluzia că perioada tirzie a culturilor Cernoles și cimmeriană (care constituie și ultima etapă a culturii precitice la nordul Pontului) se încheie pe la mijlocul secolului al VII-lea i.e.n. Începînd cu această dată, pot fi încadrate cronologic cele mai timpurii curgane scitice, un punct de reper important oferîndu-l curganul

nr. 1 de la Boltișka, unde apare ceramică rodo-miletiană databilă în al doilea sfert al secolului al VII-lea î.e.n., sau curganul nr. 2 de la Jabotin, unde s-au aflat binecunoscutele plăcuțe de os cu gravuri în stil animalier arhaic, ce-și află analogii la Karmir-Blur. De notat că în unele din curganele cele mai timpurii, dateabile, prin restul inventarului, în a doua jumătate a secolului al VII-lea î.e.n., apar și elemente presciticе, cum ar fi piese de harnașament de tip cimmerian sau ceramică cu incrustații în alb, care nu se mai regăsesc în mormintele scitice dateabile după 600. În fine trebuie relevat și faptul că cercetarea comparativă a grupului curganelor timpurii din bazinul Tiasmin a permis reliefaarea și mai pregnantă a caracteristicilor culturii materiale scitice din faza arhaică, precum și a limitelor ei cronologice, ce se extind din a doua jumătate a secolului al VII-lea pînă în al treilea sfert al secolului al VI-lea î.e.n.

Prin elementele noi pe care le aduce, stabilirea cronologiei relative și absolute a curganelor timpurii, din bazinul Tiasmin se dovedește, deci, a fi deosebit de importantă pentru înțelegerea procesului de trecere de la perioada prescitică, respectiv Cernoles tirzie, la faza scitică timpurie, adică la scitizarea acestei zone, cînd (așa cum o demonstrează în continuare V. A. Ilinskaia) se schimbă radical și brusc caracterul culturii, atît sub aspectul categoriilor ei materiale, cit și al ritului și ritualului funerar.

În capitolul III al lucrării se prezintă elementele ritului și ritualului funerar, sublinindu-se în primul rînd faptul că tumulii sînt grupați, de regulă, pe terase mai înalte, dar totdeauna în apropierea unor cursuri de apă. Menționăm că necropolele de caracter scitic din Transilvania au o dispunere topografică similară. În ceea ce privește înălțimea tumulilor, ea variază între 0,35—5 m, în unele cazuri intervenind și o anumită applatizare datorită lucrărilor agricole.

Este pe larg discutată apoi construcția camerelor mortuare, care sînt executate fie direct pe sol, din stîlpi, fie în gropi adîncite, căptușite cu lemn, remarcîndu-se faptul că adesea acoperișul acestor camere era incendiat ritual, în momentul ridicării tumulului peste mormînt. În legătură cu incendierea rituală a camerelor mortuare, ni se pare important a releva faptul că acest obicei se regăsește — după părerea noastră — și în cadrul grupului din Transilvania, anume la Fintinele, unde I. H. Crișan, cu ocazia dezvoltării unui mormînt scitic, a aflat (în pămîntul de umplutură) resturi masive și compacte de lemn carbonizat.

În faza arhaică a grupei Tiasmin există însă un număr apreciabil de mormînte în gropi simple (de formă dreptunghiulară ova-

lizată), fără camere mortuare, precum și mormînte scitice care constituie înmormintări secundare în mantaua unor tumuli mai vechi (eneolitici sau din epoca bronzului), obicei cunoscut și în alte grupe, inclusiv în zona de stepă. Subliniem faptul că și aceste două aspecte trebuie reținute cînd se are în vedere interpretarea grupului din Transilvania, unde mormintele în gropi simple sînt de fapt caracteristice, fiind de asemenea documentată și existența unor înmormintări scitice secundare în tumuli anteriori (eneolitici), de exemplu la Cipău, Cimpia Turzii (precum și la Gurbănești, jud. Ilfov).

În privința ritului funerar, analiza mormintelor presciticе din bazinul Tiasmin arată că în această zonă nu există elemente care să prefigureze o evoluție „locală” a culturii scitice. Dimpotrivă, purtătorii culturii Cernoles practicau incinerarea în mormînte plane, pe cînd scitilor iranici le era caracteristică inhumarea. Dacă în faza arhaică a necropolelor apar în număr foarte mic și mormînte scitice de incinerare, cercetările dovedesc că în grupa Tiasmin (ca dealtfel în întreaga arie scitică nord-pontică — arată Ilinskaia) numărul lor se reduce și mai mult, devenind practic neglijabil începînd cu secolul V î.e.n., deci în fazele clasice și tirzie ale culturii scitice. În ceea ce privește, ținem să atragem în mod special atenția asupra acestui aspect din cadrul lumii scitice nord-pontice (anume reducerea pînă la un coeficient neglijabil a mormintelor de incinerare începînd cu secolul al V-lea î.e.n.), deoarece în cadrul grupului scitic din Transilvania asistăm la un fenomen contrar. Astfel, dacă în momentul infiltrării în Transilvania, la începutul secolului al VI-lea î.e.n., acestui grup îi era caracteristică inhumarea (ca și scitilor nord-pontici), rămășițele lui trec masiv la incinerare în prima jumătate a secolului al V-lea î.e.n., cum o arată necropola de la Băița, datînd din această perioadă și care este, dealtfel, cea mai tirzie necropolă de acest tip cunoscută pînă acum în Transilvania. Iar această trecere la ritul incinerării, rit caracteristic în Transilvania populației autohtone, este de fapt dovada cea mai clară a procesului de asimilare a grupului scitic de către daco-geții. Cunoașterea situației din lumea scitică nord-pontică oferă astfel un nou suport pentru interpretarea *in acest mod* a necropolei de la Băița, interpretare pe care am preconizat-o cu ocazia publicării respectivei necropole.

În cadrul cap. III sînt prezentate și elementele ritualului funerar, arătîndu-se că în mormînte se presărau coloranți naturali (ocru, realgar), cărbune, cretă, se depunea ofrandă de carne. Se tratează de asemenea compoziția și dispunerea inventarului în gropile mortuare. În ceea ce privește orientarea schele-

telor, ea este foarte diferită, dar se constată o anumită preponderență a celor cu capul la V sau NV. Referitor la aceste aspecte vom menționa doar faptul că ele se regăsesc pînă la amănunt și în grupul din Transilvania.

În capitolul IV este analizat inventarul funerar. El constă din arme (akinakes-uri, săgeți, topoare-ciocan, lănci), piese de harnașament, obiecte de uz curent, ceramică (vase bitronconice, străchini cu buza invazată, cești cu toartă suprainălțată, vase borcan, vase miniaturale), podoabe (inele de buclă — cu și fără capete conice —, ace de păr, colane cu corpul torsionat, mărgelile de sticlă, mărgeluțe din pastă caolinoasă etc.), obiecte de toaletă (oglinzi, inclusiv de tip nomad), virfuri de baldachin ș.a. Sînt discutate de asemenea elementele artei animaliere.

În legătură cu inventarul funerar, observăm că, în ansamblul său, el are o tentă net arhaică, oferind numeroase analogii pentru piesele aflate în mormintele grupului scitic din Transilvania. Dintre acestea menționăm toate categoriile de arme, podoabele, oglinzile de tip nomad și cele cu ornamente animaliere, unele categorii de vase (bitronconice, străchini, vase borcan, vasele miniaturale), reprezentările artei animaliere etc.

Descoperirile arată că în grupa Tiasmin mormintele pregnant arhaice, datînd din a doua jumătate a secolului al VII-lea i.e.n., sînt mai sărace, dar începînd cu secolul al VI-lea se depune un număr tot mai mare de piese. De asemenea, în unele morminte datînd din a doua jumătate a secolului al VII-lea i.e.n. apar sporadic și elemente prescittice: piese de harnașament, ceramică cu incrustații în alb, săgeți rombliche, care nu se mai întîlnesc la începutul secolului al VI-lea. Acest ultim aspect evidențiat de Ilinskaia, valabil dealtfel pentru întreaga arie scitică nord-pontică, constituie, după părerea noastră, un prețios indi-

ciu pentru datarea grupului scitic din Transilvania. Astfel, dacă avem în vedere faptul că în mormintele cele mai timpurii ale grupului din Transilvania (datele clar în faza arhaică) nu s-au aflat, totuși, elemente prescittice, rezultă că momentul pătrunderii acestui grup în Transilvania nu se plasează în secolul al VII-lea, ci la începutul celui următor, adică în primul sfert al secolului al VI-lea i.e.n., dată pentru care ne-am pronunțat — și pe baza altor argumente — în repetate rânduri.

Analiza tuturor elementelor ritului, ritualului și inventarului o duc pe V. A. Ilinskaia la concluzia că grupul scitic de pe Tiasmin ajunge acolo, gata format, în a doua jumătate a secolului al VII-lea i.e.n. Dizlocînd cultura locală, scitii aduc un rit, elemente de ritual și o cultură materială nouă, care nu-și au precedente în cultura băstinașă. Proprie culturii scittice și fără precedente în zona Tiasmin (ca dealtfel în întreaga arie nord-pontică) este și arta animalieră. Toate elementele, închele Ilinskaia, vin să infirme ipoteza originii locale, nord-pontice, a scitilor iranici, dovedind că ei sosesc aici pe la mijlocul secolului al VII-lea i.e.n.

În încheiere dorim să subliniem încă o dată valoarea acestei monografii, care rezidă atît în bogatul material prezentat, cit și în analiza pertinentă și concluziile importante pe care le desprinde autoarea pentru grupa scitică de pe Tiasmin, ca și pentru lumea scitică nord-pontică în general. Lucrarea oferă deci o sumă de noi elemente, de care va trebui să se țină seamă în interpretarea fenomenelor similare, fapt care-i extinde utilitatea dincolo de aria și problematica căreia îi este consacrată.

Valentin Vasilev

Marisia, VI, 1976

Marisia — Studii și materiale de arheologie, istorie și etnografie — ajunsă la al șaselea volum, este revista publicată de Muzeul județean Mureș din Tg. Mureș și care cuprinde serioase articole de specialitate.

Ținem să relevăm apreciînd faptul că articolele au fost grupate judicios astfel: I. Arheologie, II. Istorie, III. Etnografie, la care se adaugă grupa: Note.

Printre articolele cuprinse în prima grupă menționăm pe acel semnat de V. Lazăr și intitulat: „Așezări de înălțime cu terase ale culturii Coțofeni în Transilvania”.

Din cuprinsul articolului, se constată că, prin săpăturile efectuate, s-a mal completat

cunoașterea perioadei de tranziție de la epoca neolitică la epoca bronzului în Transilvania.

Un alt articol ce prezintă importanță este acel al lui V. Vasilev, intitulat: „Necropola de la Băița (jud. Mureș) și problema tracizării enclavei scittice din Transilvania”.

Biritualismul acestei necropole o detașează de celelalte necropole scittice din Transilvania și din lumea scitică nord-pontică. Ritul incinerăției din unele morminte ale necropolei de la Băița apropie această necropolă de mediul autohton traco-dacic, arătînd influența exercitată de autohtonii traco-daci asupra rămășițelor enclavei scito-iranice din Transilvania.